

Η Καθημερινή

Η παιδεία στη σύγχρονη Ελλάδα

Γεώργιος Π. Χρούσος

14.09.2025 • 19:59

Η παιδεία κατείχε πάντοτε ιερή θέση στη ζωή των Ελλήνων. Ο Πλούταρχος, συνεχίζοντας την παράδοση του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, χαρακτήριζε τη μάθηση ως «αθάνατον και θεϊον» αγαθό που υπερβαίνει τον πλούτο, την ομορφιά και τη δύναμη. Κατ' αυτόν, η παιδεία αποτελούσε διά βίου καλλιέργεια του πνεύματος και του χαρακτήρα, που διαμόρφωνε πολίτες ικανούς για δημόσια προσφορά.

Ο ελληνικός λαός εξακολουθεί να τιμά τη μόρφωση, παρόλο που το εκπαιδευτικό σύστημα δεν συμβαδίζει πάντα με αυτά τα διαχρονικά ιδεώδη. Οι γονείς, συχνά με μεγάλες θυσίες, θέτουν ως προτεραιότητα τις σπουδές των παιδιών τους, θυμίζοντας την πεποίθηση του Πλουτάρχου ότι η μόρφωση είναι η πιο διαρκής κληρονομιά που μπορούν να αφήσουν – ένα δώρο που «προσφέρει στους θνητούς θεία χάρη αθάνατη».

Ενα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα της νεότερης Ελλάδας είναι η θεσμική καθιέρωση της καθολικής δημόσιας εκπαίδευσης. Από το νηπιαγωγείο μέχρι το πανεπιστήμιο, η δωρεάν πρόσβαση αντικατοπτρίζει ένα βαθιά δημοκρατικό ήθος. Ο Πλούταρχος πιθανότατα θα επικροτούσε αυτήν τη θεσμική καθολικότητα, καθώς πίστευε ότι η παιδεία πρέπει να ξεκινάει νωρίς και να παραμένει διαθέσιμη σε όλη τη διάρκεια της ζωής.

Εξίσου σημαντικό είναι το αξιοκρατικό σύστημα εισαγωγής στα πανεπιστήμια. Παρά τις πιέσεις που ασκεί σε μαθητές και γονείς, οι Πανελλαδικές Εξετάσεις διασφαλίζουν ότι η εισαγωγή στην ανώτατη εκπαίδευση δεν καθορίζεται από τον πλούτο ή την κοινωνική θέση, αλλά από τις επιδόσεις. Αυτό αποτελεί σύγχρονη αντανάκλαση της αρχαιοελληνικής πεποίθησης ότι η παιδεία πρέπει να ανταμείβει την αρετή και όχι το προνόμιο.

Δίπλα, ωστόσο, σε αυτά τα θετικά στοιχεία, παραμένουν σοβαρές αδυναμίες. Η πλέον εμφανής είναι ο περιορισμός της ανώτατης εκπαίδευσης αποκλειστικά σε κρατικά ιδρύματα, στο όνομα της δημόσιας και δωρεάν παιδείας, παρόλο που η ιδιωτική παιδεία επιτρέπεται και είναι ευρέως αποδεκτή στις δύο προηγούμενες βαθμίδες εκπαίδευσης, πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια. Παρά, μάλιστα, τα θετικά βήματα της κυβέρνησης προς αυτή την κατεύθυνση, η αντίσταση στη λειτουργία ιδιωτικής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης παράλληλα με τη δημόσια, συνιστά ένα παράδοξο, σε ένα λαό που χάρισε στον κόσμο την ιδέα της ελεύθερης πνευματικής αναζήτησης. Το αποτέλεσμα είναι ένα ασφυκτικό σύστημα: υπερπλήρεις δημόσιες σχολές, περιορισμένη καινοτομία, μηδενικός ανταγωνισμός και μαζική «διαρροή εγκεφάλων» αλλά και χρημάτων ελληνικών οικογενειών προς τα πανεπιστήμια του εξωτερικού. Ο Πλούταρχος θα θεωρούσε αυτόν τον αποκλεισμό αντίθετο στο πνεύμα της παιδείας. Τέτοιου είδους στρεβλώσεις, δυστυχώς, δεν είναι σπάνιες στη χώρα μας, δημιουργώντας «παράδοξες» και εκ του περισσού «παρανομίες».

Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα συνιστά η εδώ και δεκαετίες κυριαρχία της παραπαιδείας – των φροντιστηρίων, των κέντρων προετοιμασίας για τις εξετάσεις και, τελευταία, των κέντρων μελέτης– με επακόλουθη υποβάθμιση της δημόσιας δωρεάν παιδείας, που η πολιτεία διαθέτει. Το αποτέλεσμα είναι οι οικογένειες να επιβαρύνονται ξοδεύοντας τεράστια ποσά στη σκιώδη αυτή οικονομία, και να δημιουργούνται ανισότητες μεταξύ όσων μπορούν να πληρώσουν και όσων όχι. Το χάσμα αυτό υπονομεύει την ίδια την αρχή της αξιοκρατίας που η χώρα υπερασπίζεται.

Ανησυχητική, όμως, είναι και η ανεπάρκεια των ωρών του ωρολογίου σχολικού προγράμματος για σωματική αγωγή, μουσική και καλές τέχνες, όπως επίσης και η αναποτελεσματική εκπαίδευση σε δεξιότητες ζωής, αφού συχνά οι εκπαιδευτικοί χρειάζεται να καλύψουν κενά σε γνωστικά αντικείμενα κατά την ώρα των θεσμοθετημένων εργαστηρίων. Ετσι, ολοκληρώνοντας τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, τα παιδιά μας έχουν μεν συγκεκριμένη θεωρητική κατάρτιση, αλλά ανεπαρκή προετοιμασία για τις πρακτικές, ηθικές και συναισθηματικές προκλήσεις της ζωής. Η αρχαιοελληνική παιδεία, όμως, ήταν ολιστική, περιλάμβανε το σώμα, τη φιλοσοφία, τις τέχνες, την ηθική και την πολιτική ευθύνη. Ανέπτυξε την κριτική σκέψη, αντίθετα με το σύγχρονο σχολείο που στηρίζεται υπερβολικά στην αποστήθιση και τις εξετάσεις, παραμελώντας τη δημιουργικότητα, την ισορροπία και την προσωπική ανάπτυξη.

Η ματιά του Πλούταρχου στα σημερινά θετικά (πρόσβαση, αξιοκρατία, δέσμευση) και αρνητικά (ελλείψεις, κρυφές και προφανείς ανισότητες) του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος.

Προβλήματα, εξάλλου, υπάρχουν και στην εκπαίδευση των μικρότερων παιδιών. Πολλοί παιδικοί «σταθμοί» στη χώρα δεν ενσωματώνουν ουσιαστική εκπαιδευτική αξία, αφού δεν υπάρχει ακόμη ενιαίο πρόγραμμα αγωγής. Ο Πλούταρχος, που τόνιζε ότι οι σπόροι της αρετής πρέπει να φυτεύονται από τα πρώτα χρόνια, θα εντόπιζε μια σοβαρή παράλειψη, η οποία εξηγεί εν μέρει τη σημερινή χαμηλή μέση γνωστική νοημοσύνη της πλειονότητας των νεο-Ελλήνων σε σύγκριση με άλλες δυτικές χώρες. Σημειωτέον είναι ότι στα πρώτα 5-6 χρόνια της ζωής συντελείται η ανάπτυξη της γνωστικής και συναισθηματικής νοημοσύνης του ανθρώπου, γεγονός που καθιστά την προσχολική εκπαίδευση την ουσιαστικότερη επένδυση μιας κοινωνίας για το μέλλον της.

Ο Πλούταρχος οραματιζόταν την εκπαίδευση και τη μάθηση ως διαρκές ταξίδι προς την αυτοκυριαρχία και την αρετή. Επαινούσε τη μετριοπάθεια –την ισορροπία των συναισθημάτων– και τόνιζε τη σημασία των προτύπων προς μίμηση.

Με αυτό το μέτρο, το σύγχρονο ελληνικό σύστημα εμφανίζεται μονομερές. Εκπαιδεύει τους μαθητές να κυνηγούν την επιτυχία αντί να καλλιεργούν τον χαρακτήρα. Η ανεπαρκής άθληση και ενασχόληση με την τέχνη τούς στερεί τα μέσα που προσφέρουν ισορροπία και ψυχική και σωματική υγεία. Επιπλέον, η αντίσταση στις μεταρρυθμίσεις που πρόσφατα εκφράστηκε κατά την προσπάθεια εισαγωγής της ιδιωτικής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, πιθανά μαρτυρά αγκιστρώσεις περισσότερο σε «moto» παρά στην ουσία της «δημόσιας και δωρεάν παιδείας», αφού αυτή δεν παρεμποδίζεται. Δεν αποκλείεται, επίσης, να υποκρύπτει κι έναν φόβο για το καινούργιο, που όμως είναι ξένος προς το ελληνικό πνεύμα της αναζήτησης και της καινοτομίας.

Παρά τις παραπάνω αδυναμίες, τόσο ο ελληνικός λαός όσο και οι κυβερνήσεις του παραμένουν αγκυροβολημένοι σε έναν διαχρονικό σεβασμό προς τη μόρφωση. Αυτό που

χρειάζεται η χώρα μας είναι επαναφορά του ολιστικού οράματος της παιδείας, με θεσμική ποικιλία στην ανώτατη εκπαίδευση, περιορισμό της παραπαιδείας, ενσωμάτωση περισσότερων ωρών άσκησης, μουσικής, τεχνών και δεξιοτήτων ζωής στον κορμό της εκπαίδευσης, καθώς και επένδυση στην προσχολική φροντίδα και αγωγή.

Αν ο Πλούταρχος μας συμβούλευε σήμερα, πιθανότατα θα θύμιζε ότι σκοπός της εκπαίδευσης δεν είναι να παράγει εξεταζόμενους αλλά να διαμορφώνει ολοκληρωμένους πολίτες. Η τιμή προς το όραμά του δεν είναι μόνο η δωρεάν εκπαίδευση αλλά η καλλιέργεια των αρετών που καθιστούν τη μάθηση πράγματι «αθάνατον και θείον» για κάθε άνθρωπο.

**Ο κ. Γεώργιος Π. Χρούσος είναι ακαδημαϊκός, ομότιμος καθηγητής Παιδιατρικής και Ενδοκρινολογίας, επικεφαλής στην έδρα της UNESCO Εφηβικής Υγείας και Ιατρικής, πρόεδρος στο Ελληνικό Ινστιτούτο Pasteur.*